UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Dítě jako svědek v trestním řízení

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
JUDr. Libor Černý

Vypracovala:
Lenka Klapačová

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji čestně, že jsem bakalářskou práci na téma „Dítě jako svědek v trestním řízení“ zpracovala samostatně, pouze s využitím pramenů v práci uvedených.

_____

Lenka Klapačová

Poděkování

Dovoluji si tímto vyslovit poděkování panu JUDr. Liborovi Černému za pedagogickou pomoc, kterou mi při zpracování bakalářské práce poskytl.

Lenka Klapačová

Obsah

Úvod **2**

1. Obecná charakteristika problematiky **4**

1.1 Trestní řízení a trestní právo procesní 4

1.2 Základní zásady českého trestního řízení 6

1.3 Dokazování v trestním řízení 7

2. Postavení svědka v trestním řízení **10**

2.1 Svědek - vymezení základních pojmů 10

2. 2 Práva a povinnosti svědka 13

2.3 Výslech svědka 14

2.4 Konfrontace a rekognice 19

3. Dítě jako svědek v trestním řízení **22**

3.1 Rozdělení věkových skupin u dětí 22

3.2 Výslech dítěte 24

3.3 Účast rodičů při výslechu dítěte 28

3.4 Účast osob přibraných 29

3.5 Součinnost 31

4. Organizace pomáhající dětem **33**

Závěr **34**

Resume **36**

Anotace **37**

Seznam použité literatury **38**

Seznam odkazů **40**

Úvod

Výpověď svědka je základním a nejčastějším důkazním prostředkem v trestním řízení a má mimořádný význam pro rozhodování ve věci. Některé okolnosti významné pro rozhodnutí lze objasnit často jen za pomoci svědecké výpovědi.

Trestní řízení a vše, co je s ním spojené, je problematika stále aktuální. Vytvořit morálku, která by změnila myšlení a jednání lidí natolik, aby se nedopouštěli trestné činnosti a nemuselo se konat trestní řízení, se nepodařilo ani náboženství, ani vědě a nepodaří se to ani nám.

Bohužel stále častěji se stávají účastníky trestního řízení děti všech věkových skupin, ať již v postavení pachatele nebo svědka. Zvláštnosti výslechu dětí jsou především dány jejich nevyzrálou osobností, jejich výpověď je ovlivnitelná řadou faktorů, může být nepřesná a zatížená množstvím chyb.

Mezinárodní Úmluva o právech dítěte z roku 1989, která je svým způsobem právním dokumentem nadřazeným zákonům států, jež ji podepsaly, definuje dítě jako každou lidskou bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. U nás je možno zplnoletnit dítě nejdříve v šestnácti letech rozhodnutím soudu, jsou-li pro to vážné důvody. V článku 12 se říká, že státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se ho dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se ho dotýká. Česká republika je Úmluvou o právech dítěte vázána od 1.1.1993, kdy se stala součástí právního řádu naší republiky.

Je ovšem velmi problematické stanovit, od kterého věku a v jaké situaci by měl mít hlas dítěte rozhodující vliv na soudní rozhodnutí. Nebudeme zajisté chtít něco takového od dítěte tříletého, ale co dítě šestileté, devítileté, dvanáctileté?

Bakalářskou práci na téma *„Dítě jako svědek v trestním řízení“* jsem si zvolila proto, že se o tuto problematiku zajímám. Cílem není doslovné a přesné opisování zákonných ustanovení, která trestní řízení upravují, ale chci poukázat na některé problémy při výslechu dětí, které se ocitají v roli svědka a nastínit možnosti jejich řešení. Pokusím se o sestavení některých základních pravidel, které by se mohly uplatnit při výslechu dítěte, a to především z toho důvodu, že výslech dítěte se stává složitějším

rovněž vlivem situace, za níž je výslech prováděn.

Práce vychází z platné právní úpravy a je zaměřena především na přípravné řízení, výslech svědků, výslech osob mladších patnácti let a na některé aktuální problémy diskutované v nejnovější právnické literatuře. Na tyto problémy se pokusím poukázat a zaujmout k nim vlastní stanovisko.

1. Obecná charakteristika problematiky

1.1 Trestní řízení a trestní právo procesní

Trestní řízení je zákonem upravený postup orgánů činných v trestním řízení, popř. jiných osob zúčastněných na trestním řízení, jehož úkolem je náležitě zjistit, zda byl trestný čin spáchán, a je-li tomu tak, zjistit jeho pachatele a uložit mu podle zákona trest nebo ochranné opatření. Učiněné rozhodnutí vykonat nebo jeho výkon zařídit, dále pak působit k upevňování zákonnosti, předcházení, zamezování trestné činnosti a k výchově občanů. Lze tedy říci, že jde o zákonem upravené chování orgánů činných v trestním řízení, popř. i dalších osob ve společenských vztazích, které vznikají při zjišťování trestných činů, při rozhodování o nich, při výkonu rozhodnutí a při předcházení a zamezování trestné činnosti.

Upravit právními normami postup orgánů činných v trestním řízení, popř. i jiných osob zúčastněných na trestním řízení a vztahy s ním související, je úkolem trestního práva procesního.

Trestní právo procesní je odvětví práva, které chrání před trestnými činy zájmy společnosti a ústavní zřízení České republiky, práva a oprávněné zájmy fyzických a právnických osob tím, že upravuje postup orgánů činných v trestním řízení popř. i jiných osob zúčastněných na trestním řízení, při zjišťování trestných činů, při rozhodování o nich a při výkonu rozhodnutí a při předcházení a zamezování trestné činnosti. Trestní právo procesní tím upravuje vzájemné procesní vztahy těchto orgánů a osob.

Trestní právo procesní je upraveno především ve zvláštním zákoně, kterým je trestní řád, což je zákon č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších novel.

Počínaje rokem 1991 nabyla mezi předpisy vztahujícími se i na trestní řízení zvláštní význam kategorie předpisů ústavních. Jedná se o ustanovení, která jsou obsažena v ústavních zákonech, v ratifikovaných a vyhlášených mezinárodních smlouvách o lidských právech a základních svobodách. Tyto zákony mají přednost před ostatními zákony tak, jak má na mysli ustanovení čl. 10 Ústavy České republiky. Jedná se o ustanovení Ústavy České republiky a Listiny základních práv a svobod, které jsou součástí ústavního pořádku České republiky. Dále se pak jedná o ustanovení Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a ustanovení Mezinárodního paktu

o občanských a politických právech. Práva zajištěná účastníkům trestního řízení těmito normami jsou postavena na roveň ústavního zákona a mají přednost před zákony.

Význam této kategorie spočívá v tom, že proti porušení ústavních práv se jednotlivec může, po vyčerpání opravných prostředků, podle trestního řádu bránit ústavní stížností u Ústavního soudu, a pokud využije všech těchto opravných prostředků, i stížností k Evropské komisi pro ochranu lidských práv.

V trestním řízení vznikají četné trestně procesní vztahy. Jedná se o trestním právem procesním upravené vztahy, které vznikají v rámci trestního řízení mezi subjekty trestně procesních práv a povinností. Okruh subjektů těchto vztahů je stanoven trestním právem procesním. Tyto vztahy mohou vzniknout jen v rámci trestního řízení. Základním vztahem je vztah mezi orgány činnými v trestním řízení a osobou, proti níž se trestní řízení vede. Právní skutečností, kterou vzniká tento vztah, je obvinění z trestného činu, popř. sdělení podezření ve zkráceném přípravném řízení.

Od trestně procesního právního vztahu mezi orgány činnými v trestním řízení a osobou, proti které se trestní řízení vede, je třeba rozlišovat trestně právní vztah mezi státem a pachatelem, kde právní skutečností je spáchání trestného činu. Prvkem tohoto vztahu je oprávnění a povinnost státu uložit pachateli tresty a ochranná opatření, stejně tak i povinnost pachatele tomuto se podrobit. Na druhé straně však pachateli vzniká oprávnění žádat, aby jeho čin i jeho osoba byly posuzovány jen podle ustanovení trestního zákona. Subjektem trestně právního vztahu je jedině pachatel trestného činu. Subjektem trestně procesního vztahu je však i ten, kdo trestný čin nespáchal, za podmínek, vede-li se proti němu na základě podezření z trestného činu trestní řízení.

Subjekty řízení rozumíme ty činitele, kteří mají a vykonávají vlastní vliv na průběh řízení a ty, kterým zákon k uskutečnění tohoto vlivu dává určitá procesní práva nebo ukládá určité povinnosti.

Subjektem trestního řízení jsou především všechny orgány činné v trestním řízení, t.j. soud, státní zástupce a policejní orgán (policejní komisař). K subjektům trestního řízení dále patří osoba, proti níž se vede trestní řízení, obhájce, poškozený a zúčastněná osoba, zástupce zájmového sdružení občanů (společenský zástupce), osoby se samostatnými právy obhajovacími, jakož i orgán pověřený péčí o mládež v trestním řízení proti mladistvým. Svědkové, znalci a tlumočníci jsou subjekty trestního řízení jen potud, pokud uplatňují nároky na svědečné, znalečné nebo tlumočné. Pokud však svědkové, znalci vypovídají k důkazům a tlumočníci překládají, nejsou tyto osoby subjekty řízení.

Mezi subjekty trestního řízení mají zvláštní postavení strany, které jsou ze zákona oprávněné uplatňovat nebo podporovat obžalobu a nebo proti obžalobě sebe nebo obviněného obhajovat. Podle trestního řádu se stranou rozumí ten, proti němuž se vede trestní řízení, zúčastněná osoba a poškozený. V řízení před soudem je to též státní zástupce a společenský zástupce. Stejné postavení jako strana má i jiná osoba, která sice není stranou, ale na jejíž návrh nebo žádost se řízení vede, nebo která podala opravný prostředek. Za těchto podmínek je tedy stranou i znalec, tlumočník a osoba se samostatnými obhajovacími právy.

1.2 Základní zásady českého trestního řízení

Základními zásadami trestního řízení rozumíme vůdčí právní ideje, jimž toto vůdčí postavení přiznává zákon. V důsledku své povahy jsou základem, na kterém je budována organizace trestního řízení a úprava činnosti jeho orgánů. Základní zásady vycházejí z Ústavy České republiky a Listiny základních práv a svobod. Dále vycházejí z Evropské úmluvy o lidských právech a dalších mezinárodních úmluv. Jsou zárukou zákonnosti v trestním řízení. Trestní řád je v jednotlivých ustanoveních upřesňuje. Bez znalosti těchto zásad nemůže nikdo porozumět ustanovením trestního řádu a správně je aplikovat v praxi. Základní zásady trestního řízení jsou vodítkem pro výklad jednotlivých ustanovení trestního řádu. Na jejich základě jsou vybudovány všechny právní instituty a stádia trestního řízení.

Základní zásady řízení můžeme rozdělit na zásady celého trestního řízení a zásady, které se uplatňují jen v určitém stádiu. Všechny zásady nelze uplatnit v celém trestním řízení. Např. přípravné řízení není nikdy veřejné. Nelze tedy uplatnit zásadu veřejnosti. Základní zásady trestního řízení nestojí samostatně, ale tvoří harmonický celek a jsou vzájemně propojeny. Pokud dojde v trestním řízení k porušení jedné z nich, dochází zpravidla také k porušení zásad ostatních.

Základní zásady trestního řízení je možné rozdělit na zásady obecné, zásady zahájení řízení, zásady dokazování, zásadu veřejnosti a zásadu objektivní pravdy.

Do obecných zásad patří zásada stíhání jen ze zákonných důvodů, spolupráce se zájmovými sdruženími občanů a zásada obhajoby. Do zásad zahájení řízení pak zásada

oficiality, legality a zásada obžalovací. Do zásad dokazování patří zásada vyhledávací, bezprostřednosti, ústnosti, zásada presumpce neviny a zásada volného hodnocení důkazů. Do zásady veřejnosti náleží zásada řízení před soudem.

V našem trestním řízení se uplatňují především základní zásady organizace soudnictví, které jsou platné i v řízení ve věcech občanskoprávních a jsou zakotveny zejména v Ústavě České republiky a v zákoně č. 6/2002 Sb. o soudech a soudcích, ve znění pozdějších novel. Jedná se zejména o zásadu nezávislosti soudců a jejich vázanosti jedině zákonem, rovnost všech občanů před zákonem i soudem, právo užívat mateřského jazyka, zásada, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci apod.

Podrobnější výklad zásad trestního řízení by bylo téma samostatné práce, proto tyto nebudou dále rozváděny a jejich výčet je pouze orientační.

1.3 Dokazování v trestním řízení

Předmětem trestního řízení je určitý skutek. Hlavním úkolem trestního řízení je zjistit, zda se tento skutek stal, zda je trestným činem a kdo je jeho pachatelem. Je třeba také zjistit okolnosti, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její spáchání. Jde vždy o skutek, který se stal v minulosti, a který orgány činné v trestním řízení samy nepozorovaly. V případě, že by tomu tak bylo, musely by být z trestního řízení vyloučeny, poněvadž by tu byla pochybnost o jejich nepodjatosti, jak má na mysli ustanovení § 30 odstavce 1 trestního řádu. Orgány činné v trestním řízení mohou tedy skutek poznat jen tak, že si ho rekonstruují. Činí tak zvláštním postupem upraveným trestním řádem, který se nazývá dokazování. Na tom, do jaké míry se úplně a věrně podaří skutek rekonstruovat, závisí zjištění objektivní pravdy a správnost rozhodnutí.

Skutečnost, která má být zjištěna, se označuje jako předmět důkazu. Jedná se vlastně o informace o okolnostech důležitých pro rozhodnutí věci, okolnostech, které vedly k trestné činnosti nebo umožnily její provedení a okolnostech důležitých pro postup trestního řízení. Prostředek, který je používán orgánem činným v trestním řízení při dokazování k poznání skutečnosti, která je předmětem důkazu, se nazývá důkazní prostředek. Tím může být ohledání osoby nebo věci, při kterém orgán činný v trestním řízení poznává skutečnost přímým pozorováním a vytváří tak přímé poznatky

o smysly pozorovatelných vlastnostech ohledávané osoby nebo věci. Dále se jedná o výslech osob, dle jejich procesního postavení, které mohou podat zprávu o skutečnosti, která je předmětem důkazu. Jedná se o výslech obviněného, svědka, poškozeného, znalce. Konečně je jím také seznamování se orgánu činného v trestním řízení s obsahem zpráv o předmětu důkazu zachycených na věcech, ať již v písemné či jiné formě (písemná zpráva, promítání filmu apod.). Důkazním prostředkem v procesním smyslu je tedy procesní činnost orgánu činného v trestním řízení, která slouží podle trestního řádu především k poznávání skutečností.

Trestní řád obsahuje ustanovení o jednotlivých důkazních prostředcích v hlavě páté, v ustanoveních §§ 89 - 118. V ustanovení § 89 odstavce 2 trestního řádu je dán jejich příkladný výčet. V dalších ustanoveních se pak pojednává o každém v § 89 odstavce 2 trestního řádu výslovně vypočteném důkazním prostředku, a to o výpovědi obviněného, svědka, znalce, o věcných a listinných důkazech a v §§ 113 - 118 trestního řádu o problematice ohledání.

Trestní řád řeší i případ, kdy důkaz byl získán nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení. Jedná se o důkaz absolutně neúčinný, což znamená, že důkaz nesmí být použit v trestním řízení. Vada řízení má za následek sankci v podobě absolutní neúčinnosti důkazu. Nepodstatnou vadou může být chybná protokolace údaje o datu narození či bydlišti svědka. Tato vada, která lze dodatečně odstranit, nemá vliv na účinnost důkazu.

Jak již bylo řečeno, pramenem důkazů jsou buď osoby nebo věci. Důkazy však lze třídit i podle jiných kriterií. Jedná se o vztah k předmětu obvinění, kdy jsou důkazy děleny na usvědčující a ospravedlňující. Usvědčující důkazy prokazují okolnosti, které svědčí proti obviněnému, naopak ospravedlňující důkazy svědčí v jeho prospěch. Úkolem orgánů činných v trestním řízení je však objasňovat se stejnou pečlivostí okolnosti svědčící proti obviněnému i okolnosti svědčící v jeho prospěch. Dále je možné důkazy dělit na důkazy původní a odvozené, kdy původní je získáván především z bezprostředního pramene, kdežto důkaz odvozený takto získáván není. V případě odvozeného důkazu se jedná např. o výpověď svědka, který reprodukuje jen to, co slyšel. V minulosti tato svědectví byla nazývána jako svědectví "ušatá"[1)], která však v trestním řízení nebyla přípustná. V současné době praxe využívá odvozených důkazů pouze k získání důkazů původních. Pokud vedle sebe stojí důkaz původní a odvozený, má původní v trestním řízení prioritu. Dále lze důkazy třídit podle vztahu k dokazované skutečnosti na přímé a nepřímé. Přímým důkazem je ten, který přímo potvrzuje nebo

vyvrací dokazovanou skutečnost. Nepřímým je pak takový, který dokazuje skutečnost jinou, ale takovou, ze které je možno usuzovat, zda se stala či nestala skutečnost, o jíž dokázání se jedná. Nepřímý důkaz tedy objasňuje dokazovanou skutečnost pomocí jiné skutečnosti, která k dokazované skutečnosti má jen nepřímý vztah. Může se jednat např. o existenci trasologické nebo daktyloskopické stopy na místě činu, která pouze dokazuje skutečnost, že osoba, která tuto stopu na místě zanechala, na tomto místě byla, avšak již nedokazuje, že skutek spáchala. Nepřímých důkazů je možno použít také k prověrce důkazů přímých. Těmito lze doplnit mezery, které tu po provedení přímých důkazů zůstaly.

Dokazování se provádí ve všech stádiích trestního řízení. V každém stádiu má dokazování určité zvláštnosti dané účelem stádia. V přípravném řízení je třeba provést neopakovatelné a neodkladné úkony a zajistit procesně důkazy i pro další stádia řízení. Ve stádiu předběžného projednání obžaloby se provádějí důkazy, je-li toho třeba, zda výsledky přípravného řízení odůvodňují postavení obviněného před soud. Přezkoumávání se provádí pouze na podkladě spisu, ne vyslýcháním osob. V hlavním líčení leží těžiště na dokazování. Zde se důkazy provádějí, na návrh stran se provedou také důkazy nové, tedy i takové, které dosud provedeny nebyly. Ale pouze v případě, že to soud považuje za potřebné. V odvolacím řízení je možno provádět dokazování jen výjimečně, a to zpravidla jen v případě, aby soud mohl o odvolání rozhodnout. Ve stádiu výkonu rozsudku se provádí pouze dokazování pro opatření podkladů pro rozhodnutí, jako je např. řízení o podmínečném propuštění, o osvědčení se podmíněně odsouzeného. Celý proces dokazování je možno rozdělit na fázi vyhledávání důkazů, jejich provádění a procesní zajišťování, nakonec prověrka a hodnocení důkazů. Prověrka každého jednotlivého důkazu je nezbytným předpokladem správného hodnocení důkazů. Nutno důkazy srovnat s ostatními, zjistit zda mezi nimi nejsou rozpory a pokud ano, tyto odstranit. Hodnocení důkazu je proces, při kterém se zjišťuje, zda obsah provedeného důkazu odpovídá skutečnosti. Poté, co důkaz projde všemi fázemi, může být použit v trestním řízení.

Zda je důkaz pravdivý, či nikoliv, rozhoduje orgán činný v trestním řízení volně podle vnitřního přesvědčení.

2. Postavení svědka v trestním řízení

2.1 Svědek - vymezení základních pojmů

Výpověď svědka je základním a nejčastějším důkazním prostředkem v trestním řízení a má mimořádný význam pro rozhodování ve věci. Některé okolnosti významné pro rozhodnutí lze objasnit a prokázat často jen za pomoci svědecké výpovědi. Jedná se například o zjištění vztahu obviněného k jiným osobám, chování obviněného v určité situaci, kterou svědek pozoroval atd.. Svědecká výpověď představuje vedle výpovědi obviněného, znalce a zadrženého další z důkazních prostředků, jehož podstatou je výpověď osoby o skutečnostech , které jsou důležité pro rozhodování v trestním řízení.

Vědní obor, jako je psychologie, popisuje svědka jako osobu, která vnímala určitou událost svými smysly, tedy viděla, slyšela, cítila apod.[2)] Trestní řád však jako svědka označuje fyzickou osobu rozdílnou od obviněného, která byla vyzvána orgánem činným v trestním řízení, aby jako svědek vypovídala o skutečnostech důležitých pro trestní řízení, které sama vnímala svými smysly. Zde, oproti psychologii, je nutné, aby osoba, která věc vnímala, byla navíc vyzvána orgány činnými v trestním řízení, aby o těchto skutečnostech důležitých pro trestní řízení vypovídala. Tato skutečnost je z pozice trestního práva velmi významná, neboť v praxi se setkáváme s tím, že událost sice vnímalo nespočetné množství lidí, avšak vzhledem k tomu, že se o existenci těchto osob orgán činný v trestním řízení nedověděl, nemohly být tak vyzvány, aby vypovídaly a nemohly tak získat procesní postavení svědka. Jiná situace však nastává, a to v případě, že se osoba, která určitou událost vnímala, dostaví k orgánu činnému v trestním řízení dobrovolně za účelem podání svědecké výpovědi. Pokud zde orgán činný v trestním řízení dojde k závěru, že informace, které tato osoba může poskytnout, jsou důležité pro trestní řízení, vyslechne ji, popř. jí sdělí termín a místo jejího budoucího výslechu. Z výše popsaného je tedy patrný praktický význam rozdílu mezi definicí psychologie a trestního řádu. Samotné vnímání události tedy nestačí na to, aby se osoba stala svědkem v trestním řízení.

Procesní postavení svědka je neslučitelné s funkcí jiné osoby ve stejném trestním řízení. Především svědkem nemůže být obviněný, a to ani v poměru k jiným spoluobviněným. Dřívějšího spoluobviněného lze v poměru k ostatním spoluobviněným vyslechnout v postavení svědka jen za předpokladu, že jeho trestní stíhání bylo

pravomocně zastaveno nebo vyloučeno ze společného řízení, popř. pravomocně skončilo odsuzujícím nebo zprošťujícím rozsudkem. Pokud se vede společné trestní stíhání, nemůže být spoluobviněný vyslechnut k trestné činnosti dalšího spoluobviněného jako svědek, a to ani tehdy, jestliže vypovídá o trestném činu, pro nějž není sám trestně stíhán. V takovém případě může vypovídat jen ve formě výpovědi spoluobviněného. Procesní postavení svědka vylučuje, aby ten, kdo je ve věci svědkem, mohl zároveň v téže věci konat jako orgán činný v trestním řízení. V případě kolize, kdy jedna a tatáž osoba vystupuje současně jako orgán činný v trestním řízení i jako svědek, má přednost jeho postavení jako svědek před postavením orgánu činného v trestním řízení. V takovém případě dochází k zákonnému vyloučení orgánu činném v trestním řízení z důvodu podjatosti.[3)]

Trestní řád žádným způsobem neomezuje okruh možných svědků a také nestanovuje podmínky svědecké způsobilosti. Vzhledem k nezastupitelnosti svědecké výpovědi a k jejímu významu je tak zajištěn co nejširší okruh osob, které mohou být svědky. Svědky tedy mohou být osoby dospělé, mladistvé, nezletilé - děti mladší patnácti let, a to i s duševními a fyzickými vadami. Svědkem může být i poškozený, ačkoliv je na výsledku trestního řízení více zainteresován než jiní svědci. Procesní postavení svědka vyplývá z toho, že vypovídá vždy o tom, co vnímal svými vlastními smysly. Proto nemá význam vyslýchat jako svědky osoby nezpůsobilé, které nemohou vypovídat o tom, co svými smysly vnímaly. Zde se naskýtá případný postup dle ustanovení § 118 trestního řádu, kdy se u osoby nechá znalecky vyšetřit duševní stav. Toto ustanovení je vázáno pouze na pochybnost orgánů činných v trestním řízení, zda byl svědek schopen zřetelně vnímat jev, o kterém má podat svědectví. Okruh těchto otázek řeší orgán činný v trestním řízení případ od případu. Kromě výše uvedeného, trestní řád nestanoví podmínky svědecké způsobilosti. Je-li třeba vyšetřit duševní stav svědka, postačí zásadně přibrání jednoho znalce - psychiatra.[4)]

Každý, kdo byl řádně předvolán, je povinen se dostavit a vypovídat jako svědek. Předpokladem splnění povinnosti dostavit se k výpovědi je tedy řádné předvolání svědka. Povinnost dostavit se, je možné vynucovat uložením pořádkové pokuty dle ustanovení § 66 trestního řádu do výše 50.000,-Kč [5)] nebo předvedením dle ustanovení § 98 trestního řádu. Na tyto následky však musí být svědek v předvolání upozorněn. Tato ustanovení trestního řádu jsou v případě dětí jako svědků v trestním řízení nepoužitelná.

Dostavit se na předvolání jsou povinni všichni, tedy i osoby, jejichž výslech je

zakázán dle ustanovení § 99 trestního řádu včetně osob, které mají právo odepřít výpověď dle ustanovení § 100 trestního řádu. Jedinou výjimkou jsou osoby požívající výsad a imunit podle zákona nebo mezinárodního práva, jak má na mysli ustanovení § 10 odstavce 1 trestního řádu.

Povinnost svědka dostavit se na předvolání musí být splněna vzhledem k jeho nezastupitelnosti osobně. Není tedy možné jeho zastoupení, a to ani v případě, že by zmocněnec svědka jeho jménem tlumočil vyslýchajícímu, popř. jinému orgánu činnému v trestním řízení, že svědek využívá svého práva odepřít výpověď.

Jak je uvedeno výše, svědek má povinnost vypovídat, což znamená, že musí uvést pravdivě vše, co je mu známo o všech skutečnostech důležitých pro trestní řízení. Tedy o trestném činu, pro který se toto řízení vede, o jeho pachateli nebo o jiných okolnostech významných pro trestní řízení. Nezáleží na tom, zda svědek tyto skutečnosti osobně pozoroval, či zda se o nich dověděl od jiných osob. Pokud však poznatky, které jsou předmětem výslechu, svědek získal od jiných osob, mohou mít důkazní význam pouze v případě, že může označit pramen informací. Z výpovědi svědka mají význam jen skutečnosti jím sdělené, nikoliv jeho úsudky, hodnocení skutečnosti a dohady. Pokud svědek uvádí své subjektivní úsudky, hodnocení a dohady, je třeba výslechem zjistit, jaké skutečnosti ho k nim vedly. Důkazem podle trestního řádu však nemůže být hodnocení okolností, o nichž svědek vypovídá a které vnímal svými smysly.

Pravdivost svědecké výpovědi je zajišťována hrozbou trestní odpovědnosti za trestný čin křivého obvinění dle ustanovení § 174 trestního zákona, křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku dle ustanovení § 175 trestního zákona, nadržování dle ustanovení § 166 trestního zákona, pomluvy dle ustanovení § 206 trestního zákona a poškozování cizích práv dle ustanovení § 209 trestního zákona.

Zvláštní postavení v trestním řízení má poškozený, kterému na rozdíl od svědka, trestní řád přiznává postavení procesní strany ve smyslu ustanovení § 12 odstavce 6 trestního řádu. Podle obecného ustanovení § 43 odstavce 1 trestního řádu je poškozeným ten, komu pachatel trestným činem ublížil na zdraví, způsobil majetkovou, morální nebo jinou škodu.

Poškozeným je i osoba oprávněná k zabezpečení a úhradě potřeb nezletilého dítěte v případě, byl-li spáchán trestný čin zanedbání povinné výživy podle § 213 trestního zákona. Je tomu tak i přesto, že dlužné výživné není majetkovou škodou podle ustanovení trestního řádu.

Na poškozeného se vztahuje stejná právní úprava jako na svědka, přičemž poškozenému trestní řád poskytuje více práv.

2. 2 Práva a povinnosti svědka

Jak již bylo řečeno, každý je povinen na předvolání se dostavit a vypovídat jako svědek o tom, co je mu známo o trestném činu a o pachateli nebo o okolnostech důležitých pro trestní řízení. Z povinnosti vypovídat existují určité výjimky, podle nichž jsou některé osoby oprávněny výpověď odepřít nebo dokonce vypovídat nesmějí. Povinnost dostavit se k výslechu zůstává zachována. Tyto výjimky jsou odůvodněny zájmem veřejným nebo zájmem soukromým. Jde o případy, kdy osoba požívá výsad a imunit podle zákona nebo mezinárodního práva dle ustanovení § 10 odst.1 trestního řádu. Tyto osoby, na rozdíl od dalších, nejsou povinny se k výslechu dostavit, svědectví však mohou podat dobrovolně. Dále se jedná o osoby, jejichž výslech je zakázán ve smyslu ustanovení § 99 trestního řádu, kdy jde o okolnosti, které tvoří státní tajemství, jež jsou povinny tyto osoby zachovávat v tajnosti, ledaže by této povinnosti byly příslušným orgánem zproštěny. Zákaz výslechu pro státem uloženou nebo uznanou povinnost mlčenlivosti se nevztahuje na svědeckou výpověď týkající se trestného činu, kdy má svědek oznamovací povinnost dle ustanovení § 168 trestního zákona. Rovněž se nevztahuje na svědeckou výpověď o skutečnostech, tvořících předmět služebního tajemství.

Osoby, které mají právo odepřít výpověď ve smyslu ustanovení § 100 odstavce 1 a 2 trestního řádu, jsou osoby, které mají právo odepřít výpověď jako svědci v případě příbuzenského poměru k obviněnému v pokolení přímém, kdy jde o sourozence, osvojitele, osvojence, manžela a druha. Nebo v případě, pokud by si svou výpovědí tyto osoby způsobily nebezpečí trestního stíhání sobě, svému příbuznému v pokolení přímém, svému sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželu nebo druhu a nebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pociťovaly jako újmu vlastní.

Nevyužije-li některá z osob výše uvedených svého práva nevypovídat, pak se na ni vztahují všechna další zákonná pravidla stanovená pro výslech svědka, včetně

povinnosti vypovídat pravdivě s případnou možností trestní odpovědnosti za spáchání trestného činu křivého obvinění, křivé výpovědi a nepravdivého znaleckého posudku, nadržování, pomluvy, poškozování cizích práv apod. (§ 174, 175, 166, 206, 209 trestního zákona). Tuto trestní odpovědnost však nelze uplatňovat vůči osobám, které nejsou pro nedostatek věku trestně odpovědné, neboť to vylučuje ustanovení § 11 trestního zákona a ustanovení § 11 odst. 1 písmene d) trestního řádu.

O oprávněnosti odepřít výpovědi rozhodne orgán, který svědka vyslýchá. Prohlášení svědka, pokud jde o právo odepřít výpověď, lze odvolat. Svědek, který vypovídal v přípravném řízení může odepřít svědectví v hlavním líčení a naopak. Odepře-li svědek oprávněně svědectví v hlavním líčení, lze číst protokol o jeho dřívější výpovědi za podmínek uvedených v § 211 odstavce 3 trestního řádu, tedy za předpokladu, že svědek byl před tímto výslechem o svém právu odepřít výpověď řádně poučen a výslovně prohlásil, že tohoto práva nevyužívá a byl-li výslech proveden způsobem odpovídajícím ustanovení trestního řádu a obviněný nebo obhájce měl možnost se tohoto výslechu zúčastnit. Totéž platí i pokud jde o veřejné zasedání konané o odvolání dle ustanovení § 235 odstavce 2 trestního řádu. Odpírá-li svědek bez oprávnění, lze protokol o jeho výpovědi učiněné mimo hlavní líčení (veřejné zasedání) přečíst vždy dle ustanovení § 211 odstavce 2 písmene b) trestního řádu. Splněním svědecké výpovědi nesmí svědku vzniknout žádná hmotná újma. Proto trestní řád stanoví, že svědek má nárok na svědečné, t.j. náhradu nutných výdajů a ušlé odměny za práci. Výpověď lze stejně jako dostavení se k soudu vynucovat pořádkovou pokutou dle ustanovení § 66 trestního řádu.

2.3 Výslech svědka

Před výslechem svědka musí orgán činný v trestním řízení vždy zjistit jeho totožnost a jeho poměr k obviněnému. Poměr k obviněnému zjišťuje orgán, který osobu vyslýchá z toho důvodu, aby bylo možno ověřit, zda má svědek právo odepřít výpověď jako svědek podle ustanovení § 100 odstavce 1, 2 trestního řádu.

Vztah svědka k obviněnému je mimo výše uvedené důvody též důležitým kriteriem pro hodnocení hodnověrnosti jeho svědecké výpovědi. Zjištění výše uvedeného a dotaz

na tyto skutečnosti ze strany orgánu činného v trestním řízení, musí být součástí poučení svědka. Součástí řádného poučení je i označení skutku, jehož se má výpověď týkat a nejde-li o neodkladný nebo neopakovatelný úkon, tak i označení osoby obviněného / podezřelého, v jehož věci má svědek vypovídat. Pokud je jich více, potom je třeba označit všechny, v jejichž věci má svědek vypovídat. Bez toho nemůže svědek posoudit, zda má nebo nemá právo výpověď odepřít. Ustanovení § 100 odstavce 1 trestního řádu o právu odepřít výpověď nelze obcházet takovým způsobem, jako např. kdy je svědek, který oprávněně odepřel výpověď, dotazován na důvody a pohnutky odepření výpovědi a na skutečnosti, které měly být předmětem výslechu a kdy jsou tyto skutečnosti potom uvedeny v písemném záznamu. Takový postup je nepřípustný. Obsah takto nezákonně získané výpovědi nelze použít jako důkaz před orgány činnými v trestním řízení, ať již čtením záznamu pořízeného vyslýchajícím nebo jeho výslechem, popř. jiným způsobem pořízený záznam (audio, video) o obsahu sdělení svědka, který využil práva odepřít výpověď.

Samotné poučení o právu odepřít výpověď dle ustanovení § 100 trestního řádu však nestačí, neboť se svědek musí k tomuto poučení výslovně vyjádřit. Má-li právo odepřít výpověď, musí výslovně prohlásit, zda tohoto práva využívá či nikoliv. Obsah jeho vyjádření musí být uveden v protokolu o výslechu. Jedině při splnění těchto podmínek je možno výpovědi svědků, kteří mají právo odepřít výpověď považovat za důkaz, který je v případě potřeby použitelný v hlavním líčení. Jestliže svědek nebyl před svým výslechem v přípravném řízení poučen o svém právu odepřít výpověď dle ustanovení § 100 odstavce 2 trestního řádu, jde o absolutně neúčinný důkaz. Vadný postup orgánů přípravného řízení, které svědka nepoučily, a jeho důsledky pro použitelnost takového důkazu v trestním řízení nelze obcházet tak, že soud v hlavním líčení přečte z výpovědi svědka pouze určité vybrané části, z nichž není možné dovodit, že by se jimi svědek vystavil nebezpečí trestního stíhání, a jiné části nepřečte. Svědeckou výpověď týkající se určité události je nutné považovat za jediný celek a nelze některou její část oddělovat od ostatních.

Předpokladem úspěšného provedení výslechu svědka je pečlivá organizační a obsahová příprava vyslýchajícího na provedení tohoto úkonu, který by měl podrobně prostudovat dosavadní důkazní materiál ve věci. Ujasnit si předmět a cíl výslechu, stanovit, které otázky mají být výslechem svědka objasněny, opatřit potřebné informace o osobě svědka a případně získat určité odborné poznatky k provádění výslechu, jestliže to předmět výslechu vyžaduje. Pokud se jedná o rozsáhlou nebo skutkově složitou

trestní věc, je vhodné, aby vyslýchající vypracoval plán výslechu svědka.

Před výslechem svědka se musí vždy zjistit jeho totožnost a současně jeho poměr k obviněnému. Jedná se o zjištění jména, příjmení, data a místa narození, bydliště a zaměstnání svědka. Totožnost svědka se zjišťuje zpravidla z dokladů totožnosti, jako je občanský průkaz, cestovní pas apod.. U osob bez jakýchkoliv dokladů, u cizinců nebo osob bez státní příslušnosti, které nemají žádný nebo platný průkaz totožnosti, přichází v úvahu zjištění totožnosti postupem dle § 13 odstavce 7 zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky,[6)] kdy zákon umožňuje policii zjistit totožnost tak, že vyzve tuto osobu, aby strpěla provedení nezbytných služebních úkonů, jako je snímání daktyloskopických otisků, pořizování obrazových záznamů, zevní měření těla a zjišťování zvláštních tělesných znamení, za účasti osoby stejného pohlaví nebo lékaře. U dětí mladších 15 let se totožnost zjišťuje prostřednictvím zákonných zástupců, učitelů nebo osob, kterým jsou svěřeny do výchovy. Poměr k obviněnému se zjišťuje přímým dotazem na svědka nebo z evidencí.

Hodnověrnost svědka může ovlivnit především vztah k předmětu trestního řízení, kdy svědek mohl být trestným činem poškozen. V takovém případě se na něho hledí jako na poškozeného. Stranou se rozumí nejen ten, proti němuž se trestní řízení vede, ale i zúčastněná osoba a poškozený. Svědkovi musí být dána možnost, aby souvisle vypověděl vše, co sám o věci ví a odkud se dověděl o okolnostech jím uváděných, dále pak uvést pramen svých poznatků. Sdělení svědka o tom, odkud získal poznatky o skutečnostech důležitých pro trestní řízení, může vést k obstarání dalších, zejména bezprostředních důkazů.

Protože oznámení o trestném činu dle ustanovení § 158 trestního řádu není důkazem v trestním řízení a nelze z něj vycházet při zjišťování skutkového stavu věci, musí být oznamovatel vyslechnut i k těm skutečnostem, které uváděl již v oznámení o trestném činu, pokud je po zahájení trestního stíhání vyslýchán jako svědek. Výslech svědka nelze provést takovým způsobem, že vyslýchající dá svědkovi přečíst protokol o výpovědi jiného svědka a vyslýchaný svědek potom prohlásí do protokolu, že tato výpověď má být považována za jeho vlastní. Stejně tak nelze jej odkázat na obsah vysvětlení podaného podle ustanovení § 158 odstavec 3, 5 trestního řádu.

Po vyčerpání možnosti, aby svědek sám souvisle vypověděl vše, co o věci ví a odkud se dozvěděl okolnosti jím uváděné, přistoupí vyslýchající ke kladení otázek svědkovi. Musí se jednat o jasné, určité a přímé formulování otázek, přičemž jsou zakázány otázky sugestivní a kapciózní.

Nebezpečí sugesce je tím větší, čím neúplnější bylo vnímání, nebo čím je v paměti svědka více mezer. K sugestivnímu ovlivnění vyslýchaného dochází i v důsledku úmyslných a neúmyslných nápovědí, oprav údajů, ve snaze dosáhnout co nejpřesnější výpovědi. Taktéž upozornění, gesta, mimika a intonace hlasu vyslýchajícího působí silně na svědka, který si je vykládá správně i nesprávně a mnohdy ho svádějí k určité odpovědi, která nemusí odpovídat objektivní skutečnosti. K sugestivnímu ovlivnění může dojít i v důsledku kladení doplňkových, upřesňujících a kontrolních otázek. Při výslechu svědka může být přítomen obhájce obviněného, který má zároveň právo klást svědkovi otázky. Policejní orgán může obviněnému umožnit účastnit se výslechu svědka a klást mu otázky dle ustanovení § 164 odstavce 4 trestního řádu.

I když je svědek povinen zásadně vypovídat ústně a nemůže svoji výpověď přečíst z připraveného písemného nástinu, je oprávněn nahlédnout do písemných poznámek. Tyto poznámky je povinen na žádost vyslýchajícího předložit.

Dle ustanovení § 2 odstavce 14 trestního řádu, má svědek právo používat svůj mateřský jazyk.[7)] V českém jazyce se sepíše protokol o výpovědi osoby, i když vyslýchaná osoba vypovídá v jiném jazyce. Pokud však záleží na doslovném znění výpovědi, což může nastat v případě, kdy stejná formulace může mít při překladu dvojí význam, zapíše zapisovatel nebo tlumočník do protokolu příslušnou část výpovědi také v jazyce, ve kterém tato osoba vypovídá.

Státní zástupce při výkonu dozoru nad zachováním zákonnosti výslechu svědka v přípravném řízení musí náležitě přezkoumat obsah poučení svědka a zjistit, zda tento byl řádně poučen o svých právech a povinnostech. I když to výslovně z platné právní úpravy nevyplývá, lze stejně jako u obviněného dovodit, že není přípustné provádět současný výslech dvou nebo více svědků.

Státní zástupce musí věnovat odpovídající pozornost přezkoumávání postupu vyslýchajícího, který vyslýchá osobu mladší patnácti let, pokud tento výslech výjimečně neprovádí sám. Jestliže je vyslýchána osoba mladší patnácti let, obecně platí, že tato osoba musí být poučena přiměřeně svému věku dle § 101 odstavce 1 trestního řádu. Je-li taková osoba vyslýchaná o okolnostech, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj, k výslechu se přibere pedagog nebo jiná osoba, mající zkušenosti s výchovou mládeže, která by se zřetelem na předmět výslechu a stupeň duševního vývoje vyslýchané osoby přispěla správnému vedení výslechu. Přítomnost rodičů u takového výslechu je jen fakultativní. Tato přítomnost nemůže nahradit nezbytnost přibrání pedagoga nebo jiné osoby, uvedené

v ustanovení § 102 odstavce 1 trestního řádu. Účast rodičů je naopak vyloučena v případě, že rodiče zároveň ve věci mají postavení svědka, jsou na věci zainteresováni jako poškození a nebo dokonce nelze vyloučit, že by mohli být i v postavení obviněných. Totéž platí i v případě, pokud je možno učinit závěr, že osoba mladší patnácti let nebude v přítomnosti rodičů schopná nebo ochotná vypovídat pravdu. Je-li protokol o výslechu této osoby v některých případech jediným usvědčujícím důkazem, je třeba klást na uvedený důkazní prostředek velmi přísná kriteria, neboť obviněný má právo nechat vyslýchat svědky proti sobě. V souvislosti s ustanovení § 102 odstavce 2 trestního řádu je pak zřejmé, že již v přípravném řízení je nezbytné zajistit možnost účasti obviněného nebo jeho obhájce při tomto výslechu a kladení otázek této osobě.

Pozornost je třeba také věnovat vlastnímu předvolání osoby a doby jeho provedení. Tyto osoby vzhledem k tomu, že nevlastní občanský průkaz, je zcela zbytečné předvolávat doporučenou zásilkou, neboť takovou zásilku jim zpravidla pošta do vlastních rukou nevydá. Tyto osoby se předvolávají prostřednictvím rodičů, nebo jiných zákonných zástupců, a to především proto, aby zákonnému zástupci byla dána reálná možnost pro uplatnění jeho práv i povinností. Zvláštní pozornost je třeba věnovat poučení osoby před zahájením výslechu. Z povahy osob vyplývá, že nejsou trestně odpovědné z důvodů nedostatku věku, nemohou si tedy přivodit trestní stíhání dle ustanovení § 175 trestního zákona. To však nemá praktický význam na tu skutečnost, že by neměly být poučovány o následcích nepravdivé svědecké výpovědi a následcích křivého obvinění. U těchto osob je třeba zdůraznit důležitost svědecké výpovědi a povinnost mluvit pravdu bez hrozby sankce. Zde je nutno uplatnit praktické zkušenosti vyslýchajícího a taktiku vedení takového výslechu. Jiný význam má však poučení ve smyslu ustanovení § 100 odstavce 2 trestního řádu. Je sice pravdou, že osoba mladší patnácti let si trestní stíhání přivodit nemůže, avšak širším výkladem tohoto ustanovení dojdeme k závěru, že této osobě může vzniknout újma jiná, a to především ve škole nebo v kolektivu. Z toho také vyplývá, že i osoba mladší patnácti let, byť si trestní stíhání přivodit nemůže, má právo odepřít výpověď dle ustanovení § 100 odstavce 2 trestního řádu.

Pokud svědek dovršil v průběhu dalšího přípravného řízení patnáctý rok svého věku, již se dle ustanovení § 102 odstavce 2 trestního řádu nepostupuje a uplatní se obecná úprava vztahující se k výslechu svědka. Vada přípravného řízení záležející v tom, že výslech svědka, jímž byla osoba mladší patnácti let, byl proveden bez dodržení podmínek uvedených výše, není zhojena tím, že tato osoba mezi tím dovršila

patnáctý rok věku. Uvedené důsledky však nemá vada přípravného řízení, záležející jen v tom, že osobě mladší patnácti let bylo poučení před výslechem dáno ve formě a rozsahu odpovídající obecným ustanovením o výslechu svědka a nikoliv podle zvláštního ustanovení pro osoby mladší patnácti let, pokud je z okolnosti případu zřejmé, že svědkovi bylo v rámci poučení vysvětleno, jaký význam jeho výpověď má, že je jeho povinností vypovídat úplnou pravdu.

Skutečnost, že je nutno v přípravném řízení provést úkon, který nebude možno znovu provést před soudem, tedy úkon neopakovatelný ve smyslu ustanovení § 160 odstavce 4 trestního řádu, neznamená, že je tento důkaz možné provést před sdělením obvinění, jestliže je osoba, která má být obviněna známa a je jí možné doručit sdělení obvinění. V těchto případech by měl být výslech osoby mladší patnácti let proveden až po sdělení obvinění určité osobě, ovšem pouze tehdy, budou-li dány podmínky pro postup dle ustanovení § 160 odstavce 1 trestního řádu. Údaje lze získat i postupem dle ustanovení § 158 odstavce 3 a 5 trestního řádu, tedy neformálním způsobem, formou úředního záznamu. Tento záznam slouží pouze ke zvážení obviněného nebo orgánu činného v trestním řízení, zda osobu jako svědka vyslechne, či nikoliv. Záznam nelze v řízení před soudem použít jako důkaz.

2.4 Konfrontace a rekognice

Zvláštní formu výslechu představuje konfrontace. Ta přichází v úvahu v případě, že výpověď obviněného v závažných okolnostech nesouhlasí s výpovědí svědka nebo spoluobviněného a rozpor nelze vyjasnit jinak. Obviněný je postaven těmto osobám tváří v tvář a na otázku orgánu činného v trestním řízení odpovídá do očí svědka nebo spoluobviněného. Stejným způsobem odpovídá i svědek. Samostatné otázky vůči sobě si mohou klást jen se souhlasem vyslýchajícího. Konfrontace mezi obviněným nebo svědkem a znalcem je nepřípustná. Je též vyloučena konfrontace mezi osobou podezřelou ze spáchání trestného činu, která byla zadržena dle ustanovení § 76 odstavce 1 trestního řádu. Je však dovolena konfrontace za účasti osoby mladší patnácti let. Konfrontaci lze provést i mezi dvěma svědky. Rozpory v jejich výpovědích je však vhodnější odstranit dodatkem výpovědi se zaměřením na poučení zejména o následcích

křivé svědecké výpovědi, neboť konfrontace může na svědka působit sugestivně.

Ke konfrontaci lze přistoupit až po předcházejícím výslechu obviněného, spoluobviněného nebo svědka ve stejném procesním postavení, v jakém mají být konfrontováni. Pokud byl předchozí výslech proveden z hlediska trestního řádu vadně, úkon, jímž byly tváří v tvář postaveny osoby obviněných nebo svědků, nelze považovat za konfrontaci. Konfrontaci je možno provést až tehdy, jakmile byly vyčerpány ostatní možnosti k odstranění rozporů mezi výpověďmi osob, které mají být konfrontovány. Každá z osob, jež se mají zúčastnit na konfrontaci, musí být řádně a způsobem odpovídajícím jejímu procesnímu postavení poučena.

Má-li se výslechem zjistit totožnost nějaké osoby nebo věci, vyzve se svědek, aby ji popsal, teprve pak mu je osoba nebo věc ukázána, a to zpravidla mezi několika osobami nebo několika věcmi téhož druhu. Tento postup se nazývá rekognice. Od rekognice se odlišuje agnoskace, což je ztotožnění osob a věcí za účelem jejich identifikace. Jedná se např. o poznání totožnosti mrtvoly, kdy je svědkům ukázána jen jedna osoba nebo věc. (ustanovení § 103 trestního řádu k ustanovení § 93 odstavce 1,2 trestního řádu).

Ukázat obviněnému či svědkovi přímo osobu nebo věc, jíž totožnost se rekognicí zjišťuje mezi několika osobami nebo věcmi téhož druhu, je nezbytné vždy, pokud takové osoby nebo věci lze opatřit. Jestliže se provádí rekognice osob in natura, měly by být osoby, jež jsou objekty rekognice, obdobné svým zevnějškem a oblečením. Nedodržení těchto zásad by mohlo být podstatnou vadou provedené rekognice a důvodem proto, aby by k ní, jako k důkazu nebylo možné přihlížet. Rekognice osoby nebo věci jen na základě fotoalba by měla být uplatněna jen tehdy, jestliže podezřelá osoba nebyla zjištěna a nebo příslušná věc není k dispozici. I v tomto případě by měly být zachovány stejné zásady jako v případě rekognice in natura. Rekognice je v zásadě neopakovatelným úkonem a poznávaná osoba nesmí být před rekognicí ukázána ztotožňující osobě. Není-li uvedený postup dodržen, mohou být výsledky rekognice zpochybněny tak, že ztratí svůj procesní význam. Před započetím rekognice musí být osoba poučena, a to i přesto, že byla poučena již ve výslechu před rekognicí, a to především o následcích křivé výpovědi a křivého obvinění. Současná právní úprava neposkytuje ochranu osobám, které mohou být mylně označeny poznávající osobou za osobu podezřelou. Tuto otázku řeší pouze trestní zákon v případě úmyslu poznávající osoby přivodit této osobě trestní stíhání, jak má na mysli ustanovení § 174 trestního zákona. Pokud je poznávající osobou svědek, též v ustanovení § 175 trestního zákona.

Poznávající osoba, která při rekognici znovu poznala a označila určitou osobu nebo věc, by měla být opětovně vyslechnuta k tomu, na základě jakých znaků nebo zvláštností ji poznala. V případech, kdy poznávající osoba má obavy z přímého setkání s podezřelým nebo obviněným, který má být při rekognici předváděn, je vhodné tam, kde je to technicky možné, využít provedení rekognice za pomoci jednosměrného zrcadla. Zpochybnění objektivnosti rekognice provedené tímto způsobem, je možné čelit zajištěním účasti obhájce u tohoto úkonu, jakož i tím, že bude důsledně respektováno právo ztotožňovaného objektu, aby si vybral libovolné místo mezi objekty rekognice. Důležitá je i účast osoby na věci nezúčastněné.

Obdobným způsobem se provádí rekonstrukce trestného činu a prověrka výpovědi na místě. Účast svědka na těchto úkonech bývá zpravidla zapotřebí tehdy, je-li třeba zjistit odkud a na jakou vzdálenost svědek událost vnímal, jaké bylo jeho zorné pole apod.. Opět musí být svědek před započetím tohoto úkonu poučen o právech a povinnostech.

V případě prověrky výpovědi dochází k tomu, že svědek ukazuje a označuje místa a objekty spojené s vyšetřovaným případem. Popisuje a demonstruje určitou činnost, o které vypověděl. Cílem je porovnat skutečnosti uvedené v jeho výpovědi se situací a jeho činností na konkrétním místě, získání nových faktů nebo zajištění dalších potřebných důkazů. Prověrka je prováděna tehdy, vzniknou-li ve výpovědi této osoby takové rozpory nebo nedostatky, které jiným způsobem než přímo na místě nelze odstranit. Tato prověrka se na místě dokumentuje.

Stejným způsobem se provádí i rekonstrukce, již podstatou je obnovení situace a okolností, za kterých byl trestný čin spáchán, nebo které k němu mají podstatný vztah.

Dalším oprávněním orgánu činného v trestním řízení je přikázat svědkovi, aby napsal potřebný počet slov k zajištění pravosti rukopisu, vydat věc nebo listiny. V souvislosti s těmito úkony přichází v úvahu opět povinnost orgánů činných v trestním řízení svědka poučit především dle ustanovení § 100 odstavce 2 trestního řádu a pokud přichází v úvahu tento postup, má právo svědek věc a listiny nevydat a potřebný počet slov nenapsat.

3. Dítě jako svědek v trestním řízení

3.1 Rozdělení věkových skupin u dětí

Dítě – podle Úmluvy o právech dítěte přijaté dne 20.11.1989 v New Yorku se dítětem rozumí osoba mladší osmnácti let, pokud nedosáhla zletilosti dříve (viz naše občanskoprávní úprava nabytí zletilosti manželstvím). Trestní řád takového pojmu neužívá. Trestní zákon uvedené označení užívá pro kategorii osob, která požívá zvláštní trestněprávní ochrany za podmínek stanovených ve vybraných skutkových podstatách (např. trestný čin únos dle ustanovení § 216 trestního zákona). U trestného činu opuštění dítěte dle § 212 trestního zákona je tímto způsobem zpravidla označováno dítě předškolního věku, které si samo nemůže opatřit pomoc, ale může jít i o osobu starší, která z důvodu své nesamostatnosti a podmínek prostředí, kde zůstalo opuštěné, není schopna se sama vymanit z hrozícího nebezpečí. Obecně, podle zákona o rodině, jsou za děti považovány osoby mladší patnácti let.

Osoba mladší patnáct let – jde o pojem trestněprávní. Z pohledu počítání času v trestním řízení pojem „osoba mladší patnácti let“ vyjadřuje časové údobí, ve kterém fyzická osoba, která před dovršením patnácti let spáchala čin jinak trestný, je beztrestná. V trestním řízení tohoto pojmu užíváme k označení kategorie osob podléhajících zvláštnímu režimu při výslechu svědka (ustanovení § 102 trestního řádu), jinak trestní řád tuto kategorii osob označuje jako „osoby, které pro nedostatek věku nejsou trestně odpovědné“ (§ 11 odstavec 1, písmeno d trestního řádu). Trestní zákon v některých svých skutkových podstatách (např. ve skutkové podstatě trestného činu pohlavní zneužívání dle ustanovení § 242 trestního zákona) tímto pojmem označuje skupinu osob, která požívá zvýšené trestně právní ochrany. Převážně jde však o pojem užívaný kriminologií a praxí.

Výslech dítěte je zvláště složitý a náročný. Jeho taktika je určována zvláštností psychiky dětí různého věku. Na základě věku a psychického rozvoje rozlišuje pedagogika v podstatě šest skupin nezletilých:

1. kojenecký věk (od narození do jednoho roku); 2. rané dětství (od jednoho roku do tří let); 3. předškolní věk (od tří do šesti let); 4. mladší školní věk (od šesti do jedenácti let); 5. výrostci (střední školní věk – od jedenácti do čtrnácti až patnácti

let); 6. starší školní věk (od čtrnácti až patnácti do sedmnácti až osmnácti).

Pro praxi však mají význam především psychologické zvláštnosti posledních čtyř skupin, z nichž se rekrutuje řada svědků.

Děti předškolního věku (3 – 6 let) začínají chápat realitu, uchovávat ji po určitou dobu v paměti. Zvláštností jejich vnímání je poměrně malá schopnost postihnout příčinné souvislosti, vnímají událost nikoliv jako celek, nýbrž jen její jednotlivé elementy. Děti tohoto věku si všímají jednání dospělých a snaží se je napodobovat. Ke konci tohoto období se u dětí projevují již nejprostší formy logického myšlení. Jestli tedy dítě pochopilo předmět výslechu, může být vyslechnuto nezávisle na jeho věku.

Děti mladšího školního věku, po nástupu do základní školy, mění velmi rychle rozsah svého vnímání, logické úvahy a ústního podání. Utváří si postupně svůj názor na hodnoty, uvědomují si svůj vztah k rodičům, příbuzným a dalším osobám. Děti tohoto věku však ne vždy dovedou správně rozlišit hlavní od vedlejšího, proto nedostatek životních zkušeností vyplňují fantazií a výsledky výmyslů vydávají za skutečnost. Někdy mají sklon ke zveličování, ne vždy jsou schopny popsat předměty, které viděly. Přesto děti v mnohých případech vnímají celkový obraz události lépe než dospělí a to i přes to, že děti spíše fixují své vjemy na jednotlivých detailech, nikoliv na předmětu nebo události jako celku.

Děti středního věku se snaží napodobovat dospělé, avšak v důsledku věkových zvláštností psychiky ne vždy správně vnímají jednání lidí. U těchto dětí se objevuje nevyrovnanost v jednání, nedůtklivost k připomínkám ze strany jiných osob, někdy odmlouvačnost a hrubost, nedostatečné kritické hodnocení vlastního jednání a nedostatečná pevná vůle. Jejich přání často neodpovídají reálným možnostem, proto se u nich objevuje sklon k fantazii a výmyslům.

Diskutovanou otázkou je u výpovědí dětí v tomto věku aspekt sugesce (schopnost automaticky přijímat názory za své a převádět je do vlastního chování). V dětství je ovlivnitelnost vyšší a s přibývajícím věkem ji ubývá. Zejména děti citlivě reagují na vyslýchajícího. Snaží se vycítit, co od nich očekává a snaží se mu vyhovět. Pro praxi to znamená velmi pečlivě volit otázky tak, aby nebyly návodné nebo sugestivní. Se sugestivním ovlivňováním je nutné počítat zejména v případech, kdy děti vypovídají vůči některému ze svých rodičů, příbuzných, kamarádů nebo jiných blízkých osob. V takových případech se stává, že vyslýchaná osoba je usměrňována osobami, proti kterým má vypovídat, jak má vypovídat, nebo je jí vsugerován průběh události i s příslušnou argumentací, jak vypovídat. Pak se může lehce stát, že vyslýchaná osoba

pod vlivem takové sugesce obviní nepravého pachatele nebo naopak jej vyviní. Sugesce se může projevit u dětí i v případech, kdy okolnosti, které mají být výslechem objasněny, byly předmětem posuzování dospělých v přítomnosti dětí.

V této souvislosti je potřebné se zmínit také o tzv. autosugesci, tj. vnuknutí představy o možném ději, který si osoba přivlastňuje a vypovídá o něm, jako by jej skutečně zažila. Platí, čím delší je časový odstup mezi výslechem a událostí, tím větší je pravděpodobnost autosugesce. Zejména děti za pomoci autosugesce vyplňují mezery v paměti. Z uvedeného plyne praktický požadavek neotálet s výslechem.

Úměrně s přibližováním k plnoletosti se věkové zvláštnosti psychiky stírají a spolu s tím i překážky k použití obecně platných taktických principů výslechu.

Toto tvrzení však nezmenšuje význam individuálních zvláštností psychiky dětí při volbě taktických prostředků jejich výslechu. Znalost těchto zvláštností je tím důležitější, čím menší je věk vyslýchaného.

3.2 Výslech dítěte

Výslech dítěte má být ve smyslu závazného pokynu policejního prezidenta prováděn příslušným specialistou služby kriminální policie a vyšetřování, který je v tomto směru odborně proškolen.

Výslech dítěte se stává složitějším rovněž vlivem situace, za níž je prováděn výslech. Proto je doporučována řada postupů, které zaručují úspěšné provedení výslechu.

Mezi nejdůležitější pravidla při výslechu dětí patří zkoumání jeho osobnosti, které musí být zpravidla důkladnější než je tomu u přípravy k výslechu dospělého. Je třeba vyjasnit, zda-li je dítě schopno věrohodně vypovídat k důležitým okolnostem trestní věci, jaký je jeho dušení rozvoj. K tomuto účelu je možno získat údaje od rodičů, učitelů, lékařů apod.

Výsledkem zkoumání osobnosti dětí je vytvoření názoru o budoucím chování při výslechu, úrovni duševního a fyzického vývoje, zájmech, návycích, situaci v rodině. Na tomto základě je třeba promyslet formulování otázek, použití pojmů přiměřených rozumovým schopnostem vyslýchaného dítěte.

Ve většině případů však není možnost před provedením výslechu všestranně zkoumat osobnost vyslýchaného dítěte, jeho intelekt, schopnosti, charakter apod., nehledě k tomu, že z velké části to ani není bez osobního kontaktu možné. Proto doplňující údaje o psychologickém charakteru dítěte se získávají až v průběhu výslechu a na základě těchto údajů se dochází ke konečnému rozhodnutí o taktice výslechu, o volbě nejefektivnějších postupů, jak k odhalení případné lži, tak získávání pravdivé výpovědi.

Důležitou roli hraje místo provedení výslechu. Je-li možno předpokládat, že výslech v úřední místnosti může mít negativní vliv na dítě a tím na jeho výpověď, bude v takovém případě účelné provést výslech v jeho obvyklých podmínkách. Proto může být vhodné provést výslech v bytě rodičů, ve škole apod.

K významným taktickým otázkám patří i řešení formy předvolání k výslechu a doba jeho provedení. Obvykle se děti předvolávají prostřednictvím rodičů nebo jiných zákonných zástupců. Předvolání zaslané k rukám rodičů má však mnohá úskalí. Rodiče mohou být zainteresováni v trestní věci nebo chorobně nedůvěřiví, pokud jde o pověst rodiny apod., a proto hrozí nebezpečí působení na děti formou vyslýchání, trestání, tak i případného návodu, jak má vypovídat. Jestliže okolnosti případu vyžadují provedení výslechu bez vědomí rodičů nebo jiných zákonných zástupců, je vhodné předvolání uskutečnit prostřednictvím školy.

Již při předvolání je třeba rozhodnout, kdo bude u výslechu přítomen. Obvykle jde o přibrání rodičů, jiných zákonných zástupců, pedagoga, lékaře, dětského psychiatra, případně psychologa.

Další zásadním pravidlem výslechu dítěte je hned na počátku ho požádat, aby vypovídal o sobě (jméno, adresu školy, do které chodí, adresu bydliště, povolání rodičů apod.). Při výslechu je třeba získat si náklonnost vyslýchaného, vytvořit nenucenou situaci a atmosféru.

Vycházeje z tohoto doporučení je třeba započít výslech takových osob besedou na rozptylující témata, nemající žádný vztah k věci. Mezi taková témata patří osobní zájmy dítěte, sport, přátelé, plány apod. Děti předškolního a mladšího školního věku jsou velmi hravé, fixují se na určité věci, zpravidla na hračky. Hovořit s těmito dětmi o trestních následcích křivé výpovědi nebo o následcích jejich výpovědi pro rodiče nebo blízké osoby je zcela zbytečné, protože nejsou schopny smysl tohoto poučení vnímat. Velmi důležitou fází výslechu u dětí je navázání kontaktu. Pro tuto věkovou skupinu je typické, že fáze navazování kontaktu a poučení dítěte je zpravidla podstatně delší než

fáze samotného výslechu. Nejlepším způsobem, jak navázat kontakt, je projevit zájem o jejich oblíbenou činnost nebo hračku apod. Teprve tehdy, kdy vyslýchající pociťuje, že si získal náklonnost dítěte, je možné postupně přecházet k vyjasnění otázek majících vztah k okolnostem případu. Je potřebné bedlivě sledovat chování vyslýchaného dítěte. Při náznacích opadávání zájmu, ztráty kontaktu je potřebné přejít opět do fáze navazování kontaktu, začít si s dítětem např. hrát, povídat si s ním o čemkoliv jiném, jenom ne o věcech, které jsou předmětem výslechu. Postupně pak přejít opět k výslechu.

Poněkud odvážněji je možno dovolit vést výslech dětí, které jsou starší a patří do skupiny dětí středního školního věku. V základní škole si postupně zvykají na jistou dávku strohosti v jednání dospělých a postupně se jí přizpůsobují. I v této věkové kategorii však hraje důležitou roli navazování kontaktu. Je logické, že předmětem navazování kontaktu nebudou hračky a hravost, ale s hledem na stupeň vyspělosti jím bude parta, škola, volný čas, zájmy, samotná osoba, projevení zájmu o oblečení a jeho doplňky apod. Fáze navazování kontaktu není již tak dlouhá a je možné snáze a rychleji přejít do fáze poučení svědka.

Děti potřebují mnohem podrobnější objasnění toho, co se od nich žádá. Čím je menší věk dítěte, tím je obtížnější od něj získat ucelený volný výklad.

Výslech dítěte má být podle možnosti krátký, neunavující. Musíme také počítat s tím, že zájem a soustředěnost dítěte velmi brzy opadá. Ne náhodou se v odborné literatuře upozorňuje, že výslech dětí nemá být delší než jednu hodinu.Podle sovětského autora Dan Nikolae děti mohou být pozorní a soustředění jen po určitý časový úsek. Děti od 5 – 7 let okolo 15 minut, od 7 – 10 let okolo 20 minut, od 10 – 12 let okolo 25 minut, přes 12 let okolo 30 minut. Zde je možno vycházet z toho, že čím mladší je vyslýchaný, tím kratší má být výslech [8)].

Snad nejčastější chybou trestního řízení , jehož účastníkem je osoba mladší 15 let, je opakování výslechu dítěte, a to i u tak závažných trestních jednání, jako je znásilnění nebo pohlavní zneužívání.

Statisticky je dokázáno, že k výslechu dětí dochází nejčastěji v souvislosti s jejich pohlavním zneužíváním, vydíráním nebo týráním. Ukazuje se např., že děti zneužívané známým pachatelem při výslechu často lžou, mění a odvolávají své výpovědi. Je to způsobeno tím, že dítě se snaží s prožitým traumatem vnitřně vyrovnat. Hovoří se o tzv. akomodačním (adaptačním) syndromu. Psychologickými výzkumy je prokázáno, že uvedený syndrom je plně rozvinut zejména u dívek zneužívaných svými otci. V praxi

se syndrom projevuje tím, že dítě zneužívání utajuje, protože přiznání v něm vyvolává pocit provinění, strachu, studu, posměchu, ale i obavy z reakce rodiny.

Ustanovení § 102 trestního řádu ukládá všem orgánům činným v trestním řízení povinnost při výslechu osoby mladší patnácti let, týkajícího se okolností, jejichž oživování v paměti by vzhledem k věku mohlo nepříznivě ovlivňovat její duševní a mravní vývoj, počínat si zvlášť šetrně a po obsahové stránce tak, aby výslech v dalším řízení zpravidla už nebylo třeba opakovat. Proti opakování výslechů dětí se vyslovuje řada autorů. Své názory opírají o tvrzení, že opakovanými výslechy je ohrožována psychika dítěte v různých ohledech, např. jeho pozice v kolektivu ostatních dětí, citová stránka, obrazotvornost, školní výuka atd. Jiní autoři poukazují na to, že dítě snahou zbavit se dotazování vyslýchajícího, vypovídají nepravdivě a opakovanými výslechy se v původní lži utvrzují.

Pokud je výslech proveden po formální i obsahové stránce bezchybně, má být dítě v dalším řízení vyslechnuto jen v nutných případech.

K obecným pravidlům provádění výslechu patří pozorné a kulturní jednání s vyslýchaným. K tomu přistupuje nutnost volby výrazových prostředků tak, aby byly naprosto srozumitelné a v takovém tónu, který je zbaven mentorského akcentu.

U dětí předškolního věku je třeba vzít v úvahu to, že jejich slovní zásoba je chudá a schopnost abstraktního myšlení omezená. Paměťové schopnosti jsou vázány na citový prožitek. Schopnost porozumět otázce je zpravidla na vyšší úrovni než schopnost podrobně a přesně vypovědět. Otázky by proto měly být formulovány názorně.

Před řízením je vhodné, aby vyslýchající měl veškeré informace, které by mohly ovlivnit schopnost dítěte poskytnout svědectví. Mezi takové informace patří například konkrétní slova a výrazy, které dítě používá, informace o veškerých potížích s řečí, sluchem nebo zrakem atd. Tyto informace vyslýchající získá především od rodičů dítěte nebo od pedagogů.

U dětí staršího školního věku je třeba vzít v úvahu příznaky počínajícího období druhého vzdoru v rámci dospívání.

Jak vnější prostředí, tak i atmosféra výslechu dítěte jako svědka by měly být uspořádány tak, aby navazovaly pocit bezpečí, důvěry a klidu.

Pro protokolaci výpovědi dětí platí pravidlo, nechat vyslýchaného spontánně vypovídat vlastními slovy. Protokolace výslechu má být autentická, s výrazy, které použila vyslýchaná osoba. Je naprosto nevhodné do monologické části výslechu zasahovat. Doplňující a upřesňující otázky by měl vyslýchající pokládat až

po monologu vyslýchaného.

S policií je také dále možno projednat, pokud je to v souladu s ustanovením § 55 odstavce 2 trestního řádu, aby dítě vypovídalo jako utajený svědek (utajení totožnosti a podoby). Pak je možno využít jednocestné zrcadlo, případně demodulátor hlasu. Dítě vypovídá v oddělené místnosti. Pokud však policie rozhodne, že nejsou splněny podmínky pro utajení totožnosti jako svědka, je možné nechat tento názor přezkoumat příslušným státním zastupitelstvím.

3.3 Účast rodičů při výslechu dítěte

Zvláštní pozornosti zaslouží posouzení přibrání rodičů k výslechu osoby mladší patnácti let. Ustanovení § 102 odstavce 1 trestního řádu řeší tuto otázku fakultativně, tj. připouští přibrání rodičů dítěte, může-li to přispět ke správnému provedení výslechu, avšak nevyžaduje přibrání rodičů vždy. Vhodnost přítomnosti rodiče nebo zákonného zástupce při výslechu musí zvážit vyslýchající.

V praxi převládá skeptický názor na účast rodičů, případně jiných blízkých příbuzných při výslechu. Negativní vliv na výsledky výslechu se projevuje obvykle již při navazování kontaktu a získávání důvěry vyslýchaného.

Otázku účasti rodičů při výslechu dítěte je třeba řešit individuálně s ohledem na užitečnost této účasti. Zkušenosti ukazují, že některé děti se v přítomnosti rodičů cítí lépe, lépe se potom daří vyslýchajícímu s nimi navázat kontakt a získat od nich výpověď. Jiné, které se před rodiči stydí, se v jejich přítomnosti uzavírají do sebe a nechtějí vypovídat.

Je zřejmé, že nebudou přizváni k účasti při výslechu dítěte rodinní příslušníci, o kterých je známo, že mají nějaký vztah k předmětu výslechu a mohou být zainteresováni na obsahu této výpovědi. Nejsou ojedinělé případy, kdy tyto osoby mají na vyslýchané děti špatný vliv, přemlouvají je, aby se nepřiznávaly nebo nevypovídaly o trestné činnosti jiných.

V praxi se vyskytují i jiné krajnosti. Bývá to nepřiměřená snaha přispět orgánům vyšetřování, která je zdrojem nesprávného chování, vzbuzující v dítěti pocit strachu, studu, bázlivosti apod. Mimoto nelze očekávat, že takoví rodiče se budou v průběhu

výslechu chovat zcela nestranně a že nebudou nějakým způsobem reagovat na výpověď svého dítěte. Ať již souhlasně či naopak (projevem nevole apod.). Děti tyto reakce sledují a ihned se jim podřizují či přizpůsobují. Z tohoto důvodu je třeba buď omezit přítomnost rodičů jen na nezbytnou dobu v úvodní fázi výslechu, do doby než se podaří překonat počáteční nedůvěru dítěte a je s ním navázán potřebný kontakt, nebo učinit opatření, aby tato účast měla pozitivní vliv na výsledek výslechu. Proto se doporučuje před výslechem prokonzultovat s rodiči jejich chování při výslechu, důrazně je upozornit, že eventuální otázky mohou klást jen se souhlasem vyslýchajícího, v žádném případě se nesmí komentovat výpověď dítěte a tím spíše dávat najevo své rozhořčení nebo jiné emocionální projevy.

3.4 Účast osob přibraných

K výslechu osoby mladší patnácti let trestní řád v ustanovení § 102 stanoví vyslýchajícímu povinnost přibrat osoby s pedagogickým vzděláním a praxí nebo jiné osoby mající vzdělání a praxi v oborech, které jsou zaměřeny k ochraně oprávněných zájmů dětí. Označují se jako osoby přibrané. Hlavními úkoly přibrané osoby je během výslechu je chránit oprávněné zájmy dítěte a dozírat na správné vedení výslechu, a to s přihlédnutím ke stupni duševního vývoje dítěte a důvodu jeho výslechu.

Při výběru toho, která osoba má být k výslechu přibrána, policie přihlíží k tomu, o jaký druh trestné činnosti se jedná, zda je dítě touto trestnou činností samo poškozeno. Při drobné majetkové kriminalitě to může být třídní učitel, v případě šikany pracovník pedagogicko – psychologické poradny, v případě ublížení na zdraví pediatr, při týrání dítěte pedopsycholog, při pohlavním zneužívání pracovník krizového centra, univerzálně pak pracovník orgánu sociálně – právní ochrany dětí. Rodiče mohou takovou osobu sami nezávazně navrhnout.

Významnou úlohu v naznačené situaci může sehrát pracovník orgánu pověřeného péčí o děti a mládež nebo dětský psycholog. Jak pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí, tak i dětský psycholog, mohou být nápomocni vyslýchajícímu při navazování kontaktu s dítětem, i při vedení výslechu. V této souvislosti však považuji za nutné upozornit i na některé názorové rozdíly na postavení zejména

dětského psychologa – znalce přítomného při výslechu dítěte. Je totiž namítáno, že postavení znalce – psychologa a svědka v případech, kdy by přítomná osoba při výslechu dítěte podle ustanovení § 102 trestního řádu měla být vyslýchána jako svědek, je neslučitelné. Uvedený problém však lze řešit i tak, že by byl příslušný odborník – znalec z oboru dětské psychologie vyslechnut jako znalec. Takový postup totiž trestní řád připouští. Hlavním smyslem přítomnosti další osoby při výslechu osoby mladší patnácti let je to, aby taková osoby přispěla ke správnému vedení výslechu a posouzení věrohodnosti dítěte jako svědka. Těžko si lze pak představit vhodnější osobu, než je právě znalec z odvětví psychologie.

Věrohodnost je pravděpodobnost, že výpovědi určité osoby odpovídají skutečnosti.[9)] Z této definice vyplývá, že jde o vysoce komplexní pojem s právními a společenskými důsledky. Z pohledu znalce nejde tedy jen jednoduše o stanovení toho, co je pravda a co je lež. Znalec sám nebyl svědkem trestného činu a k věrohodnosti svědka může použít jen pravděpodobnostní soudy založené na informacích neautentické povahy. Psycholog také nehodnotí důkazy, které má vyslýchající nebo soud. Samotný posudek je jen jedním z důkazních prostředků, který pomáhá k odhalení pravdy.

Děti zhruba do pěti let nejsou příliš spolehlivými svědky, neboť rozlišení fantazie a skutečnosti není u nich dost ostré. Mohou si však na druhé straně povšimnout důležitého detailu , který může usvědčit pachatele. Výpověď bezprostředně po činu může být v důležitých aspektech věrohodná. V době, kdy znalec provádí vyšetření, již zpravidla uplynul nějaký čas od události a výpovědi již mívají řadu nevěrohodných charakteristik díky fantazii dítěte, neochotě vracet se zpět ke vzdáleným událostem, které navíc byly nepříjemné nebo se dítě za ně stydí, nebo bylo přímo či nepřímo ovlivněno ze strany blízkých osob. U malých dětí je třeba počítat s tím, že většinou nevěrohodně uvádějí časové charakteristiky a frekvence událostí.

Děti se sníženým intelektem a defekty intelektu bývají považovány za obecně nevěrohodné osoby. Dále děti mravně narušené nebo nevyspělé mohou snadno použít lži. Na druhé straně se může ke lži uchýlit i dítě, které je mravně vyspělé vzhledem ke svému věku, neboť mravní vývoj není až do dospělosti ukončen.

Obecnou věrohodnost snižuje sugestibilita a snadná ovlivnitelnost. Věrohodnost snižuje sklon k bájivé lhavosti, touha soustředit na sebe pozornost, přání po vyniknutí a moci, pomstychtivost. Věrohodnost je zajisté také ovlivněna psychickým stavem dítěte v době spáchání trestného činu a také v době, kdy je dítě znalecky zkoumáno. Je-li dítě ve stavu silné úzkosti nebo zmatku, poskytne zpravidla nekvalitní data

i pro samotné posouzení věrohodnosti.

Pro znalce je výhodné, je-li svědkem protokolace výpovědi dítěte na policii nebo státním zastupitelství. Psycholog zpravidla vychází z protokolované výpovědi ve spisech a doplňuje ji o vlastní záznam výpovědi dítěte, přičemž výpověď pro znalecký posudek je buď jednorázová, nebo raději opakovaná. Základem posuzování věrohodnosti je tedy komparace více výpovědí.

U dětí poškozených sexuálním deliktem, je pak přibírán znalec z oboru zdravotnictví, odvětví dětské sexuologie.

Stále častěji se setkáváme s případy, ve kterých předmětem útoku je dítě a pachatelem trestného činu jsou jeho rodiče, nebo jiní zákonní zástupci dítěte. V těchto případech, kdy objektem trestné činnosti rodičů bylo jejich dítě, nebo vznikl jiný střed zájmů dítěte se zákonnými zástupci, je nutné požádat státního zástupce o ustanovení kolizního opatrovníka, pokud tak již v řízení občanskoprávním neučinil soud.

Pedagog, dětský psychiatr nebo psycholog, tj. osoby mající zkušenosti s výchovou mládeže, mají pomoci vyslýchajícímu vytvořit situaci, která by kladně působila k získání úplné a pravdivé výpovědi.

To tedy znamená, že jejich účast při výslechu má být efektivní a má přispět k cíli, který sleduje zákon, tj. má přispět ke správnému provedení výslechu.

Osoba přibraná může také navrhnout odložení výslechu nebo jiného procesního úkonu na pozdější dobu případně v jeho průběhu může navrhnout přerušení nebo ukončení výslechu, pokud by pokračování mělo nepříznivý vliv na psychiku dítěte (znovuprožívání strachu nebo dokonce nebezpečí psychického traumatu). Pokud nehrozí nebezpečí z prodlení, vyslýchající návrhu vyhoví.

3.5 Součinnost

Při objasňování trestné činnosti páchané na dětech je nezbytná úzká spolupráce zejména mezi vyšetřovatelem a policejními orgány, zejména pak specialisty služby kriminální policie. Nezastupitelné místo v trestním řízení mají rovněž sociální kurátoři pro mládež nebo orgány pověřené péčí o děti a mládež.

Činnost policejních orgánů při objasňování trestné činnosti páchané na dětech,

na úseku mravnostní trestné činnosti a trestné činnosti související s toxikomanií, je upravena interními pokyny policejního prezidenta.

Při vyšetřování trestných činů, které mohou být a zpravidla jsou páchány zločineckými organizacemi (např. drogová trestná činnost, obchodování s dětmi a ženami apod.) je nezbytně nutná úzká součinnost se specializovanými pracovišti útvaru pro odhalování organizovaného zločinu.

4. Organizace pomáhající dětem

Nejen správný postup ze strany policie a vyslýchajících, ale i pomoc od rodičů, blízkých příbuzných a různých organizací, které vznikly v České republice a jejichž náplní je pomoc dětem, může přispět k lepšímu zvládnutí takové situace, kdy se dítě dostává do role svědka v trestním řízení.

Výslech na policii a účast u soudu může pro dítě představovat značnou stresovou zátěž. Koncem srpna roku 2003 se v Praze konala tisková konference Nadace Naše dítě, na které byly představeny závěry ročního projektu Dítě jako svědek v soudním řízení. Výstupem tohoto projektu byl soubor tří publikací vycházející pod společným názvem *„Průvodce dětského svědka v trestním řízení“*. Tento soubor byl inspirován souborem anglických publikací Child Witness Pack. Jeho česká verze byla přepracována a doplněna o kapitoly týkající se výslechu dětského svědka na policii.

Soubor se skládá ze tří publikací a popisuje některé praktické postupy, jimiž je možné pomoci dítěti, aby nabylo sebejistotu v souvislosti se svým svědectvím na policii i u soudu:

- *„Připrav se na roli svědka“* – publikace určená pro dětské svědky ve věku 5 až 9 let
- *„Řekni mi více o policii a o soudu“* – publikace určená pro dětské svědky ve věku 10 až 15 let
- *„Vaše dítě jde svědčit“* – publikace, která je určená pro osoby odpovědné za výchovu dítěte

Tento projekt probíhal v součinnosti Sdružení Linka bezpečí dětí a mládeže a Evropské unie.

Veškeré informace týkající se výše uvedené problematiky mohou děti najít především v elektronické podobě na internetových stránkách www.detskaprava.cz, www.nasedite.cz, www.linkabezpeci.cz.

Závěr

Zákon neurčuje minimální věkovou hranici, kdy může být dítě vyslýcháno jako svědek. Je otázkou, od které věkové hranice lze očekávat, že dítě je schopno o události vypovídat tak, aby jeho výpověď byla použitelná pro účely trestního řízení. Domnívám se, že tato hranice je individuální. Je to pochopitelně závislé i na schopnosti dítěte vnímat, upamatovat si vjem a tento nezkresleně interpretovat.

S přihlédnutím ke zvláštnostem psychiky dětí, jejich zvýšenému sklonu k fantazii apod., je třeba k výslechu dětí přistupovat spíše ve vyjímečných případech. Jsou-li pochybnosti o způsobilosti dítěte vypovídat k věci, která je předmětem výslechu, je třeba vyjádření specialisty – lékaře, pedagoga, dětského psychologa.

Naproti tomu, individuální zvláštnosti a problémy psychiky dětí nesmí vést obecně k odmítání jejich výpovědi pro nevěrohodnost. Při respektování individuálních zvláštností ontogeneze dětské psychiky a jim odpovídající volbě vypracovaných taktických postupů, pravidel a doporučení, je možno i od dětí získat úplnou a pravdivou výpověď, která je zdrojem důkazů v trestní věci a má podstatný význam pro objasnění relevantních okolností.

Zvláštnosti výslechu dětí jsou především dány jejich nevyzrálou osobností. Na počátku 20. století byl uplatňován názor, že výpověď dítěte je zpravidla nepřesná až nevěrohodná, ovlivnitelná řadou faktorů, a proto zatížená množstvím chyb. Názor psychologů v současné době doznal určitých změn v tom, že výpověď dítěte je považována za plnohodnotnou jako u dospělého, dokonce (vzhledem k jejich schopnosti zapamatovat si informace na fotografickém, popisném principu), jsou děti schopny vypovědět podrobnosti a detaily, které dospělý člověk běžně zapomíná a přehlíží.

Pro případný výslech dítěte jsem se pokusila ze získaných informací, které jsou rozepsány v 3. kapitole práce, vytvořit několik základních pravidel přístupu k výslechu osoby mladší patnácti let, o kterých se domnívám, že jsou klíčové pro získávání pravdivé svědecké výpovědi od dítěte.

Základní pravidla přístupu k výslechu osoby mladší patnácti let.

1. Uvědomit si, jakou osobu mám před sebou.
2. Osobu mladší patnácti let přiměřeně poučit.
3. Věnovat dostatečnou pozornost navázání kontaktu, navodit atmosféru důvěry.
4. Vyvarovat se poučování, kárání

5. Vyvarovat se sugestivních a návodných otázek. Děti jsou velmi vnímavé k tomu, co se od nich chce slyšet, a v tomto duchu pak i vypovídají. Volit slovník, kterému dítě rozumí, vyvarovat se odborných výrazů.
6. Pečlivě zvažovat okruh osob přítomných při výslechu.
7. K výslechu přibrat raději psychologa, než rodiče nebo zástupce školy.
8. Využít spontánnosti výslechu, zásadně nepřerušovat.
9. Ztratí-li se pozornost dítěte, a tím i kontakt, přerušit výslech, odvést pozornost na jiné neutrální téma, případně se snažit opětovně kontakt navázat a teprve poté pokračovat ve výslechu.

Domnívám se, že jestliže cílem práce bylo nastínit řešení některých problémů při výslechu dětí a vytvořit několik základních pravidel, která by se mohla uplatnit, můžu konstatovat, že cíl práce byl splněn.

Resume

Bakalářská práce se v první kapitole zabývá především obecnou charakteristikou problematiky, kam patří takové pojmy jako je trestní právo procesní a s ním související trestní řízení, dále jsou zde vyjmenovány základní zásady českého trestního řízení a velká část je věnována otázce dokazování v trestním řízení.

Druhá kapitola zahrnuje problematiku postavení svědka v trestním řízení, vymezení jeho základních pojmů, kam patří i práva svědka a jeho povinnosti, náležitosti svědka apod. Další část této kapitoly se zabývá výslechem svědků, a to v širším, obecném pojetí, zabývá se i konfrontací a rekognicí, která je v českém trestním řízení stále využívána.

Samotné postavení dítěte jako svědka v trestním řízení, jeho specifika a problémy jsou obsaženy ve třetí kapitole práce. Především rozdělení dětí do šesti věkových skupin, výslech dítěte a v neposlední řadě i diskutovanou otázku účasti rodičů a jiných osob, které mají zkušenosti s výchovou mládeže u výslechu. Mezi tyto osoby patří zejména pedagog, lékař, dětský psycholog a znalec.

Závěrečná kapitola odkazuje na některé organizace a její projekty, které se zabývají pomocí dětem.

Anotace

Bakalářská práce charakterizuje obecnou problematiku trestního práva procesního a s ním souvisejícím trestním řízením. Zabývá se postavením svědka v trestním řízení, jeho obecnými náležitostmi, možností odepření výpovědi, právy a povinnostmi svědka a v neposlední řadě i problematikou postavení dítěte jako svědka v trestním řízení. Výsledkem práce je stanovení doporučujícího postupu a několika základních pravidel přístupu k výslechu osoby mladší patnácti let, které vychází ze skutečnosti, že ke každému dítěti je třeba přistupovat individuálně.

Annotation

This bachelor thesis deals with the general problems of the law of criminal procession having connection with a criminal procedure. It depicts the position of a witness in a criminal procedure, general terms, possibilities of a withhold of a testimony, rights and duties of a witness in a criminal procedure. It also deals with the situation of a child being a witness in a criminal procedure. The conclusion of this work is a recommended approach in the examination of witnesses younger than 15. These recommendations are based on the fact that every child is an individuality.

Klíčová slova

Zákon, trestní právo, trestní řád, trestní řízení, výslech, vyslýchající, vyslýchaný, důkaz, svědek, dítě, znalec, taktika, příprava, kontakt.

Keywords

Law, criminal law, code of criminal procedure, criminal procedure, examination, interrogating person, interrogated person, proof, witness, child, expert, tactics, preparation, contact.

Seznam použité literatury

Zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, v platném znění

Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v platném znění

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), v platném znění

Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, v platném znění

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích, v platném znění

Císařová, D., Čížková, J. *Občan v trestním řízení*. 1 vyd. Praha: PANORAMA, 1989.

Čič, M. a kol. *Československé trestné právo*. 1 vyd. Bratislava: OBZOR, 1983.

Čírtková, L., Červinka, F. *Forenzní psychologie*. 1. vyd. Praha, SUPPORT, 1994.

Filip, J. *Ústavní právo České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.

Hungr, P. a kol. *Právní filozofie*. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Chutná, M., Jílek, D. *Lidská práva v Mezinárodních dokumentech*. Brno: Masarykova univerzita, 1994.

Knapp, V. *Teorie práva*. Praha: C.H.BECK, l995.

Kratochvíl, V. a kol. *Trestní právo hmotné* – obecná část. Brno: Masarykova univerzita, 2002.

Kroupa, J. a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Kučera, E. a kol. *Základy obecné teorie státu a práva*. Praha: ÚSS, 1989.

Kuchta, J. *Trestní právo hmotné* – zvláštní část. Brno: Masarykova univerzita, 2000.

Malenovský, J. *Mezinárodní právo veřejné*. Brno: Masarykova univerzita, 1993.

Malenovský, J. a kol. *Organizace spojených národů, Evropská společenství, Rada Evropy*. Brno: Masarykova univerzita, 1992.

Nett, A. a kol. *Trestní právo procesní* – skriptum. Brno: Masarykova univerzita, 1996.

Potočný, M. *Mezinárodní právo veřejné*. 2. vyd. Praha: PANORAMA, 1977.

Protivinský, M. a kol. *Taktika výslechu v přípravném řízení trestním*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987

Růžek, A. a kol. *Trestní právo procesní* – skriptum. Praha: Univerzita Karlova, 1997.

Říčan. P., Krejčířová. D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995.

Šámal, P. a kol. *Přípravné řízení trestní*. Praha: C.H.BECK, l997.

Vantuch, P. *Trestní řízení* – skriptum. Brno: Masarykova univerzita, 1991.

Chmelík, J. *Trestní činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Policie České republiky, úřad vyšetřování pro ČR, 2 vyd. Praha: Tiskárna MV, 1998.
Chmelík, J. *Znalecké dokazování*. Policie České republiky, úřad vyšetřování pro ČR, 1. vyd. Praha: Tiskárna MV, 2001.

Seznam odkazů

1) Nett, A. a kol. *Trestní právo procesní* – skriptum. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 125 s.

2) Skripta *Psychologie*, Praha: VŠ SNB, 1980, 36 s.

3) Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), § 30, § 31.

4) Jelínek, J., Sovák, Z. *Trestní zákon a trestní řád* – poznámkové vydání s judikaturou, 6. vydání podle právního stavu k 1.1.1996, 427 s.

5) Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), § 66

6) Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů, § 13

7) Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, čl. 37 odstavec 4

8) Protivinský, M. a kol. *Taktika výslechu v přípravném řízení trestním*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 81 s.

9) Říčan. P., Krejčířová. D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 1995, 321 s.